

PETRO CVIRKOS VEIKLOS 1940-1947 METAIS APŽVALGA

Istorinė-archyvinė pažyma

Išanalizavus Centriniam Valstybės Literatūros ir meno archyve saugomus [LTSR Rašytojų sąjungos] dokumentus, publikuotus P. Cvirkos laiškus, amžininkų prisiminimus, rašytojui dedikuotą monografiją, istorikų darbus, P. Cvirkos Raštuose ir spaudoje skelbtus straipsnius, medžiaga sugrupuota atskirose rubrikose pagal skirtingas P. Cvirkos visuomenines veiklas. Veiklą atspindintys įvykiai išvardinti chronologiškai, trumpai nurodanti ir tuometinį politinį kontekstą. Pažymėtina, kad kai kurios P. Cvirkos veiklos nutrūkdavo ir vėl atsinaujindavo arba istoriškai vyko vienu metu, todėl nuoseklios įvykių chronologijos laikomasi tik rubrikų viduje.

Pažymoje minimi ne visi, o ryškiausi visuomeninę P. Cvirkos veiklą apibūdinantis dokumentai ir įvykiai.

a) SSRS propagandistas ir agitatorius (1939 – 1945 m.):

Trečiajame XX amžiaus dešimtmetyje Petro Cvirkos viešai reiškiamos pažiūros nuosekliai radikalėjo. Savo apybraižose, rašytose po vizitų į SSRS [1936 m., 1938 m. ir 1939 m.], jis tapo aktyviu Sovietų Sąjungos pasiekimų propaguotoju.

1939 birželio 23 d. Lietuvių draugijos TSRS kultūrai pažinti metiniame visuotiniame susirinkime P. Cvirka buvo išrinktas draugijos valdybos nariu ir išdininku. Amžininkų liudijimu, SSRS ambasada per draugijos organizuotas keliones į SSRS stengėsi užsitikrinti ir daugiau palankių straipsnių. (<http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/5593-vladas-zukas-susitikimai-su-juozu-grusu-1>)

P. Cvirkos SSRS adoruojančios apybraižos daugiausia buvo spausdinamos dienraštyje „Lietuvos žinios“ (LŽ). Ryškiausi darbai yra: „Petras Cvirka Sovietuose“ (LŽ) 1938 08 06; „Ką Sovietų Rusijoje kalba apie karą“, 1938 08 09 (LŽ), „Nuotaikos Sovietuose“, 1938 08 13 LŽ; [vėl] „Nuotaikos Sovietuose“ 1938 08 20. (LŽ).

Rašytojo biografai pirmuoju akivaizdžiai „kolaborantiškos veiklos aktu įvardija 1939 m. spalio 11 d. padėką TASS korespondentui Kaune dėl Vilniaus perdavimo Lietuvai“, kuris buvo paskelbtas „Izvestijose“. (*Skeivys R.*, „*Ir atleisk mums mūsų kaltes*“, *Krantai* 132, Vilnius, 2009, p. 11)

Prisimindamas 1939-ųjų metų rudenį [savo vėlesniame tekste] P. Cvirka pasakoja: „Tai buvo prieš metus. Aš su savo artimaisiais draugais Spalio revoliucijos metines leidau prie radijo aparato. Susirinkę nuošaliame name, kad neišgirstų Smetonos šnipai (...), klausydami didžiųjų iškilnių transliacijos iš Raudonosios aikštės. Sulaukę kvėpavimą, laukėme to momento, kai audringais aplodismentais ir sveikinimo šauksmais socializmo šalies laisvieji žmonės praneš, kada Lenino mauzoliejaus tribūnoje pasirodys draugas Stalinas (...). Mes tikėjome, kad kada nors Raudonoji aikštė, visos sąjunginių respublikų sostinių aikštės, visi tarybiniai miestai ir kaimai išgirs pro radijo garsintuvus: „Dėmesio! Suteikiame žodį Lietuvos TSR sostinei“. (*Mano pirmasis spalis, Petras Cvirka, Raštai, XII t., Vilnius, VGLL, 1956, p. 217.*)

1939 m. P. Cvirka rūpinosi ir asmeniniu, ir administraciniu suartėjimu su SSRS: „Lietuvos rašytojų šeima su džiaugsmu sutiko žinią, kad užmegztas kontaktas su Tarybinių Rašytojų sąjunga. (...) VOKS'o atstovas Kaune F.F. Moločkovas perskaitė man laišką, gautą iš Tarybinių rašytojų sąjungos užsienio komisijos“. (*Petras Cvirka, Raštai VII, Vilnius, Vaga, 1986, p. 276-295*)

Intensyvi korespondencija su SSRS Rašytojų sąjungos Užsienio komisijos sekretoriumi Michailu Apletinu vyko iki ir po Lietuvos inkorporavimo į SSRS. M. Apletinas P. Cvirką prisimena taip: „Svajodamas, jog bus kada nors Tarybinių lietuvių Rašytojų sąjunga, jis sakė: „kai kam teks iš Rašytojų sąjungos išeiti, nes jie negali suprasti to, apie ką dabar svajoja liaudis“. (Apletinas, M. *Atsiminimai apie Petrą Cvirką, Vilnius, Vaga, 1969, p. 319*)

Svarstydamas apie naująją tvarką Lietuvoje P. Cvirka rašė: „Pirmoje eilėje turi būti padaryta prieinama mums visa tarybinė spauda – tiesioginė informatorė apie TSRS įvairių sričių laimėjimus.

Nedelsiant reikia susirūpinti išleisti visą eilę knygų teisingai nušviečiančių visas tarybinio gyvenimo sritis. (...) Įvairios mūsų meno bei mokslo įstaigos iki šiol siuntusios žmones specializuotis tik į Vakarų Europą, daug naudingiau savo kraštui pasitarnaus, pasiūsdamos juos į Tarybų Rusiją“. (*Kultūrinis bendradarbiavimas su TSRS, Petras Cvirka Raštai XI t. Vilnius, VGLL, 1953, p. 27-29*)

Kai 1940 m. birželio 15 d. buvo įvesta Raudonoji armija, P. Cvirka tapo entuziastingu ir viešu okupantų bei LK(b) partijos rėmėju bei talkininku. Per porą mėnesių P. Cvirka išspausdino arti dvidešimties socialistinę santvarką ir Lietuvos įjungimą į Sovietų Sąjungą šlovinančių straipsnių. „Kone kasdien [jis] dalyvavo komunistų renginiuose, kalbėjo mitinguose ir susirinkimuose, važinėjo po Lietuvą liaupsindamas rinkimus į marionetinį Liaudies seimą, rašė straipsnį po straipsnio apie tai, kokia lietuvių liaudis laiminga, sulaukusi sovietinių tankų, kokia nesavanaudiška Sovietų Sąjunga, padėjusi išsivaduoti iš ponų priespaudos Lietuvos darbo žmonėms, kokie šlykštūs karjeristai, prisitaikėliai, šiaudadūšiai, siurbėlės nuverstosios smetoninės valdžios pareigūnai“. (*Skeivys R., „Ir atleisk mums mūsų kaltes“, Krantai 132, Vilnius, 2009 p. 11*)

Tarp ryškiausių 1940 m. birželio–liepos mėnesiais P. Cvirkos kolaborantinio pobūdžio straipsnių jo biografijos tyrinėtojas Petras Bražėnas nurodo: „Galas provokacijai!“ (Lietuvos žinios, 1940, birželio 17 d.), „Raudonoji Armija!“ (Lietuvos aidas, 1940, birželio 19 d.), „Lietuvos liaudis apie Raudonąją Armiją“ (Lietuvos aidas, 1940, birželio 21 d.), „Išlaisvintas žmogus“ (Lietuvos aidas, 1940, liepos 3 d.), „Liaudies valia per Liaudies Seimą“ (Lietuvos aidas, 1940, liepos 6 d.), „Taip liaudis balsavo“ (Darbo Lietuva, 1940, liepos 17 d.), „Kodėl mes norim dėtis į Tarybų Sąjungą“ (Darbo Lietuva, 1940, liepos 19 d.), „Į Kremlių, pas Staliną“ (Tiesa, 1940, liepos 30 d.). (*Bražėnas P., Petras Cvirka, Vilnius, Vaga, 1998, p. 122*)

Rinkimų agitaciniame straipsnyje „Lietuvos liaudis neturi ir negali turėti kitokio pavyzdžio kaip tik TSRS“ P. Cvirka rašė: „Nedaug tepraėjo dienų nuo Raudonosios Armijos įžygiavimo į mūsų tėvynę, o Lietuvos darbo liaudis ją pamilo kaip savo armiją. (...) Liepos 14 d. atiduosim savo balsus už nepertraukiamą Lietuvos ir TSRS draugystę, už laimingą visų mūsų krašto darbo žmonių gyvenimą, už tąjį gyvenimą, kuris mums šviečia iš rytų“. (*Petras Cvirka Raštai XI t., Vilnius, VGLL, 1953, p. 53*)

Intensyvia SSRS propaganda ir agitacija, kuriai paslaugiai talkino P. Cvirka, buvo siekiama išrinkti paklusnų Liaudies seimą Lietuvoje, kuris įteisintų „savanorišką“ Nepriklausomybės atsisakymą: „Mes visi, pakeltomis galvomis, pragiedrėjusiais veidais, vakarykštieji vergai liepos 14 d. atiduosim savo balsus už tikrąją Lietuvos atstovybę, už šviesų ir laimingą darbo Lietuvos gyvenimą“. (*„Liaudies kančia ir ašaros, jos džiaugsmas ir viltys“, Petras Cvirka Raštai XI t., Vilnius, VGLL, 1953, p. 46*)

Pažymėtina, kad rinkimai į Liaudies Seimą [įskaitant ir rinkiminę kampaniją] vyko viso labo dešimtį dienų. Politinės partijos ir asociacijos buvo uždraustos, atstovai renkami tik iš vieno kandidato. Prieš rinkimus ir jų metu vyko areštai. (<https://www.vle.lt/Straipsnis/Liaudies-seimas-15013>)

Tuo tarpu P. Cvirka ragino: „Tvirtai pasitikėkime mūsų naująja Liaudies vyriausybe, patikėdami jai be išsišokimų, smurto, drausmingai apvalyti valdžios aparatą nuo senojo teroro ir priespaudos režimo puvėsių. (*Raudonoji Armija! Petras Cvirka, Raštai, XI t., Vilnius, VGLL, 1953, p. 19*)

b) Aukščiausio rango okupacinės valdžios administracijos pareigūnas bei LK (b) partijos narys (1940 m. – 1947 m.):

1940 m. liepos 15 d. P. Cvirka buvo išrinktas Liaudies seimo deputatu, o dar po kelių dienų Seimo sekretoriumi. Antrą Seimo sekretoriaus postą gavo P. Cvirkos svainis Antanas Venclova. Jie abu tapo ir **Seimo Prezidiumo** nariais [kartus su Liudu Adomausku, Mečiu Gedvilu, Juozu Grigalavičiumi].

Šie penki Prezidiumo nariai, **pasirašė svarbiąsias Seimo deklaracijas, įvykdžiusias pagrindinius SSRS ultimatumo reikalavimus, tarp jų ir deklaracijas apie Lietuvos santvarkos pakeitimą bei jos inkorporavimą į SSRS.**

Liepos 21 d. Liaudies Seimo deklaracijoje „Apie valstybės santvarką“ sakoma: „Liaudies Seimas, išreikšdamas vieningą Lietuvos laisvos darbo liaudies valią, skelbia, kad **Lietuvoje įvedama Tarybų santvarka. Lietuva skelbiama Socialistine Tarybų Respublika.** Nuo šios dienos visa valdžia Lietuvos

Socialistinėje Tarybų Respublikoje priklauso miesto ir kaimo žmonėms, kurie Tarybose atstovaujami savo atstovų“ . (<http://www.archyvai.lt/exhibitions/okupac/pratarne.htm>)

Priimant antrąją Liaudies Seimo deklaraciją [liepos 21 d.], P. Cvirka pasakė kalbą, reikalaujamas, kad LTSR taptų Sovietų Sąjungos respublika: „Tegyvuoją Tarybų Lietuva – naujas lygiateisis Tarybų Socialistinių Respublikų narys! Tegyvuoją tautų išlaisvintojas, visų pasaulio dirbančiųjų širdis ir protas – draugas Stalinas“. (*Petras Cvirka, Raštai XI t, Vilnius, VGLL, 1953, p. 59-61*).

Liepos 22 d. priimtos dar dvi deklaracijos: „žemė paskelbta valstybės nuosavybe“, o „bankų ir stambioji pramonė – nacionalizuota“. Išsiuntus sveikinimo telegramą Stalinui į Maskvą ir sugiedojus „Internacionalą“, svarbiausioji Liaudies Seimo sesija buvo baigta. (*Lietuvos aneksija, 1940 m. dokumentai, Vilnius, Periodika 1990, p. 77-84*).

1940 m. liepos mėnesį P. Cvirka įstojo į Lietuvos komunistų – LKP partiją ir buvo paskirtas ir vienu iš dvidešimties Įgaliotosios komisijos narių, kurie [rugpjūčio 3 d.] SSRS Aukščiausios Tarybos posėdyje Maskvoje **įteikė prašymą įteisinti Lietuvos inkorporavimą į SSRS sudėtį**: „Šiandien aš vykstu negrasomas, vykstu laisvas Tarybų Lietuvos pilietis į savo didžiosios Tėvynės, į Tarybų Sąjungos sostinę – Maskvą (...) nėra žodžių išreikšti man savo džiaugsmo, savo laimės, pagalvojus, kad man teks pamatyti darbo klasės kovų, jos pergalių ir didžiulių laimėjimų įkvėpėją, vadą – draugą Staliną. (*Į Kremlių, pas Staliną. Petras Cvirka, Raštai, Vilnius, VGLL, XI t. 1953, p. 62-64*).

1940 m. rugpjūčio 25 d. Liaudies Seimo ypatingosios sesijos metu patvirtinant Lietuvos TSR konstituciją, P. Cvirka pasakė tokią kalbą: „Šiandien, kai Liaudies Seimas atsistojo prieš milžiniškos reikšmės sprendimą visai Lietuvos Tarybų Socialistinei Respublikai (...) vienas giliai prasmingas, brangus veidas, susijęs su didžiuliais Lietuvos liaudies paskutinių mėnesių laimėjimais, iškyla mūsų akyse, užviešpatauja mūsų protuose ir širdyse, išsiveržia pro mūsų lūpas kaip pergalės šauksmas. Tas vardas – Stalinas. Visi socializmo laimėjimai yra užtvirtinti TSRS Konstitucijoje, kurios įkvėpėjas ir kūrėjas yra didysis Stalinas“. (*Kalba Liaudies Seime, Petras Cvirka, Raštai XI t. Vilnius, VGLL, 1953, p. 66*).

Nors Lietuvos TSR konstitucija buvo analogiška SSRS 1936 m. gruodžio 5 d. konstitucijai, Lietuvos okupaciją P. Cvirka įvertino taip: „**Isijungimas** į Tarybų Sąjungą, Stalino konstitucijos priėmimas, - tai ir buvo Lietuvos liaudies patys **didžiausi laimėjimai** visoje jos istorijos būtyje“. (*Į socializmo šalies parlamentą. Petras Cvirka, Raštai, Vilnius, VGLL, 1959, VIII t. p. 66*).

1940 m. lapkritį jis vėl agitavo mases į kitus – SSRS Aukščiausiosios Tarybos - rinkimus: „Mes, Tarybų Lietuvos rašytojai, poetai, dramaturgai dar su didesniu užsidegimu, dar su didesne energija, negu per Liaudies Seimo rinkimus, visus savo sugebėjimus ir talentus atiduosime, kad Lietuvos darbo žmonės ir darbo inteligentija, vadovaujama komunistų partijos, vedama tėviškosios mylimo Stalino rankos, garbingai įvykdytų ir šį didįjį istorinį Lietuvos liaudžiai uždavinį“. (*Į socializmo šalies parlamentą. Petras Cvirka, Raštai, VIII t. Vilnius, VGLL, 1959 p. 66*).

c) Nomenklatūrinio Komunistų partijos padalinio - LSSR Rašytojų sąjungos – pirmininkas (1940 – 1942 m. ir 1945 – 1947 m.):

LKP CK patenkino P. Cvirkos 1940 m. rugpjūčio 16 d. pareiškimą „dėl Lietuvių rašytojų [draugijos] reorganizavimo sovietiniais pagrindais“, paskirdamas jį Lietuvių rašytojų sąjungos organizacinio komiteto pirmininku. Pažymėtina, kad SSRS Rašytojų sąjunga, buvo SSRS KP(b) nomenklatūros dalis. (*CVLLMA f 34, ap. 1. b 250, l. 15*).

Organizacinio komiteto funkcijos (ir karui pasibaigus jos liko tokios pat) - rašytojų indoktrinavimas, jų patikimumo, darbingumo bei sąmoningumo vertinimas, nepatikimų ar netinkamų asmenų šalinimas iš sąjungos gretų. Iki P. Cvirkos mirties jo vadovaujama LTSR Rašytojų Sąjunga veikė pagal SSRS Rašytojų sąjungos įstatus.

1940 m. rugsėjo mėn. rašytojams paskiriamas į Vokietiją su šeima pasitraukusio Lietuvos nepriklausomybės akto signataro [ir Lietuvos ūkio banko steigėjo] Jono Vailokaičio šešių aukštų gyvenamasis namas Kauno Vienybės aikštėje (Nr. 8, architektas Arnas Funkas, *Optimizmo architektūra*,

Kauno fenomenas, 1918-1940, Vilnius, Lapas, 2018, nuotr. p. 253). Į „dangoraižį su liftu“ gyventi įsikrausto P. Cvirkos, Kosto Korsako, Kazio Binkio šeimos bei Teofilis Tilvytis, Jonas Marcinkevičius, Ieva Simonaitytė.

Naująją namo paskirtį P. Cvirka taip apibūdina savo straipsnyje, kuris buvo išspausdintas 1940 m. rugsėjo 27 d. „Tiesos“ numeryje: „Lietuvos TSR rašytojams ir menininkams tarybų valdžia davė tai, ko jie veltui laukė ir vylėsi daugybę metų: jų žinion vyriausybė perdavė buvusius milijonieriaus Jono Vailokaičio namus. (...) Pagaliau čia literatūros darbuotojai susipažins su Markso, Engelso, Lenino, Stalino mokslu. Tuo tikslu literatūros bei meno darbuotojams bus organizuotas marksizmo-leninizmo seminaras“. (*Lietuvos rašytojų ir meno darbuotojų klubas, Petras Cvirka, Raštai, XI t. p. 361-364*).

Karui prasidėjus, į Sovietų Sąjungos gilumą P. Cvirka traukiasi su žmona gana miglotomis aplinkybėmis: savo komunistų partijos nario bilietą pakeliui Zarasuose pakišęs po Juozapavičių šeimos, kurių namuose nakvojo, sofas apmušalu. Vėliau partijos draugams pasakoja jį pametęs. (*Bražėnas P., Petras Cvirka, Vilnius, Vaga, 1998, p. 129; p. 143*).

Partijos nario bilietas, ideologams jau išbalinus partinę P. Cvirkos reputaciją, bus atrastas 1958 m., taisant jau minėtą Juozapavičių sofą. (*Rašytojas komunistas, Sniečkus A., Atsiminimai apie Petrą Cvirką Vilnius, Vaga, 1969, p. 274*).

Nepaklūsęs nurodymui vykti į Maskvą, kur susitelkė 19 evakuotųjų rašytojų būrys ir LKP(b) branduolys, P. Cvirka pasirinko Alma Atą, kur gavo kambarį Kazachstano CK darbuotojo Makarovo bute ir ėmėsi žygių išvykti į JAV, kovoti ideologijos fronte - iš Amerikos. (*Tamošaitis M., Skausmingas praregėjimas, Vilnius, Gimtasis žodis, 2014, p. 16*). Nesulaukę P. Cvirkos, LKP (b) rašytojų darbu vadovauti paskyrė Kostą Korsaką.

Vis dėlto partinė drausmė nugalėjo. Palikęs žmoną Alma Atoje, P. Cvirka 1942 m. kovą persikėlė į Maskvą. Iki 1944 m. vasaros jis vėl rašė propagandinius straipsnius ir nesudėtingo siužeto apsakymus: „Lakštingala“, „Graborius Frank Kruk Rytų fronte“, „Vokietis“, „Bausmės ranka“, kurie buvo platinami 16-osios lietuviškos divizijos kariams.

Iš Maskvos siunčiamus laiškus užsienio lietuviams gyvenantiems JAV, Kanadoje, Argentinoje bei Urugvajuje, kuriuos platinose šalyse gyvenantys komunistai, P. Cvirka pasirašydavo kartu su kitais laikinai Maskvoje gyvenančiais LKP(b) funkcionieriais, tame tarpe [Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo pirmininko pavaduotoju] Domu Rociumi ir LKP(b) CK sekretoriumi Antanu Sniečkumi. (*Į lietuvių tautą, „Laisvė“, 1943 balandžio 1 d. Petras Cvirka: bibliografija 1924-1970 Vilnonytė V., Lukošūnas A., Vilnius, Vaga, 1974, p. 123*).

Į Lietuvą tuo pat metu keliavo P. Cvirkos ir kitų sovietinių pareigūnų atsišaukimai: „Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo kreipimasis dėl Tėvynės išdavikų šmeižto prieš Liaudies Seimą“, pasirašyti kartu su Lietuvos SSR Aukščiausios tarybos Prezidiumo pirmininku Justu Paleckiu ir kt. (*„Atsišaukimas“, 1943 rugsėjo 13 d. Petras Cvirka: bibliografija 1924-1970 Vilnonytė V., Lukošūnas A., Vilnius, Vaga, 1974, p. 127*).

Nuo 1944 m. rugpjūčio 2 d. P. Cvirka grįžo į Lietuvą ir įsirašė į laikraščio „Tarybų Lietuva“ partinę įskaitą. Dar po pusmečio išėjus LKP(b) CK nutarimo „Dėl „Tarybų Lietuvos“ [nepatenkinamo] darbo, 1945 sausio 3 d. šaukiamas atviras partinis susirinkimas tam nutarimui apvarstyti, kuriam pirmininkauja P. Cvirka. (*Bražėnas P. Petras Cvirka. Monografija, Vilnius, Vaga, 1998, p. 153*).

1945 m. pradžioje Liaudies Komisarų Tarybos patvirtino Laikinąją Rašytojų sąjungos biuro valdybą, kurios nariu tapo ir P. Cvirka. Pastaroji, sudariusi specialią komisiją, perregistravo Rašytojų Sąjungos narius ir atliko „**pirmąjį eilių valymą**“. (*Bražėnas P. Petras Cvirka. Monografija, Vilnius, Vaga, 1998, p. 153*).

1945 m. spalio 25-27 d., Vilniuje įvykusiame I-jame Tarybinių rašytojų suvažiavime, P. Cvirka buvo išrinktas LSSR Rašytojų Sąjungos valdybos nariu. Šio suvažiavimo kulminacija - laiškas Stalinui, kurį kartu su kitais aštuoniais prezidiumo nariais [suvažiavimo vardu] spalio 28 d. pasirašė ir P. Cvirka.

1945 m. spalio 29 d. pirmajame Rašytojų sąjungos valdybos posėdyje P. Cvirka vienbalsiai buvo išrinktas Rašytojų sąjungos pirmininku. Šias pareigas jis ėjo iki mirties.

d) Liudytojas poeto Kazio Jakubėno byloje:

1946 m. kovo 24 d. LSSR Rašytojų Sąjungos Valdybos sprendimu iš Sąjungos narių pašalinamas **Kazys Jakubėnas**. Susirinkime dalyvavo P. Cvirka, K. Korsakas, P. Vaičiūnas, J. Banaitis, T. Tilvytis ir A. Gričius. Protokole nurodyta priežastis – TSR Tarybinių Rašytojų Sąjungos Įstatų III sk. § 5 b punktas. (CVLLMA f 34, ap. 1, b. 22, l. 2). Minėtas punktas skelbė, kad iš Rašytojų sąjungos galima pašalinti, „jei nario veikla prieštarauja socializmo statybos interesams ir Tarybinių rašytojų sąjungos uždaviniams“.

1946 m. balandžio 11 d. LTSR Rašytojų Sąjungos valdybos protokole Nr. 3 (dalyvauja P. Cvirka, P. Vaičiūnas, J. Šimkus, J. Baltušis, T. Tilvytis, A. Gričius) įrašyta, kad „Svarstyta: K. Jakubėno laiško, rašyto S-gos valdybai dėl pašalinimo S-gos narių klausimas. Nutarta: „valdyba neranda reikalinga svarstyti K. Jakubėno laiško“. Parašas: Valdybos Pirmininkas P. Cvirka ir sekretorius: A. Gričius. (CVLLMA f 34, ap. 1, b. 22, l. 3). Pažymėtina, kad K. Jakubėnas bus areštuotas tik balandžio 24 d., o nuteistas dar vėliau, taigi, Rašytojų sąjungos valdyba jį pašalina savo nuožiūra. K. Jakubėno byloje įrašyti liudininkai, kaltinę Jakubėną nacionalizmu, yra šie Rašytojų sąjungos nariai: P. Cvirka, Juozas Baltušis, K. Korsakas, Aleksas Churginas, A. Venclova (Rašytojas pokario metais, Vilnius, Vaga, 1991, p.455) Jų ir kitų liudininkų parodymais remiantis, K. Jakubėnas buvo nuteistas pagal RSFSR Baudžiamojo kodekso 58¹⁰ straipsnio 1 dalį (antitarybinė agitacija ir propaganda) penkeriems metų laisvės atėmimo ir ištremtas į Karagandos lagerius.

K. Jakubėno brolio Alfonso liudijimu, byla yra tiesiogiai susijusi su P. Cvirkos asmeniu, nes dėl drąsios K. Jakubėno kalbos I-me Rašytojų suvažiavime Vilniuje 1945 m. (pažymėtina, kad kalbos tekstas yra išplėstas iš Rašytojų Sąjungos protokolo) poetas patekęs į P. Cvirkos nemalonę. (*Kazio Jakubėno byla, Jakubėnas A., Rašytojas pokario metais, Vilnius, Vaga, 1991, p. 484*).

Byloje konstatuojama: „Remiantis liudininkų parodymais: Churgino, Baltušio, Cvirkos ir Venclovos (...), Jakubėnas, būdamas nuo 1932 m. eserų partijos nariu, 1936-1938 m. iš antitarybinių pozicijų kritikavo priemones, kurių ėmėsi VKP(b) ir Tarybinė vyriausybė Tarybų Sąjungos vidaus politinei padėčiai sustiprinti ir išsakė neigiamą požiūrį į Tarybų Sąjungoj vykdomą susektų liaudies priešų areštavimą bei žemės ūkio kolektyvizaciją. 1945 m. rudenį LTSR rašytojų suvažiavime Vilniuje pasisakė šmeižikiškais išsigalvojimais apie literatūros darbuotojų padėtį TSRS. Rašė antitarybinio turinio eilėraščius ir juos skaitė literatūros vakaruose“. (*Rašytojas pokario metais, Vilnius, Vaga, 1991, p. 458*).

e) Andriejaus Ždanovo organizuotas rašytojų uėjimas ir P. Cvirka

P. Cvirkos vadovavimas LSSR Tarybinių Rašytojų sąjungai pasižymėjo uoliu socialistinio realizmo metodo diegimu, pasitelkiant viešą asmenų kritiką ir grasinimus. Iš „nesusipratusių“ rašytojų reikalaujama atgailų ir „praregėjimo“ bei pasitaismo – pareiškimų, apie „įtikėjamą“ socialistine santvarka ir jos neklystančiu vadu. Pavyzdžiui, pasitelkdamas stalininę retoriką, P. Cvirka straipsnyje „Ilgiau tylėti negalime!“:

- **paviešina klaidas:** „kaip pelnytai sulaukusių griežtai neigiamo įvertinimo tarybinėje visuomenėje knygų pasirodymas (**Kazio Borutos** „Baltaragio malūnas“);

- **nurodo būtiniausius uždavinius:** „statant jaunosios Tarybų Lietuvos rūmą, pagrindinis Tarybinių rašytojų sąjungos uždavinys yra perauklėti lietuviškosios literatūros kadrus, siekti pagrįsti jų pasaulėžiūrą tarybinės ideologijos, marksizmo leninizmo pagrindais“, nes „didžius socializmo idealus gali perauklėti tik socialistinės galvosenos ir socialistinio tipo žmogus“;

- **pateikia priežastis, kodėl trūkumų pasitaiko:** „literatūrinė kontrabanda, kište kišama po „patikimųjų“, tariamai antivokiškų temų skraiste vis ta pati nacionalistinė propaganda“;

- **išvardija prasižengėlius**, rasdamas net tris jų kategorijas: praeitį šlovinanti nacionalistinė propaganda (**K. Inčiūra, J. Graičiūnas**), nepakankamas angažuotumas - „ir nekaltybę išlaikyti, ir kapitalą įgyti“ (**Ona Miciūtė**) bei „tyleniai“ (**Antanas Miškinis**), „į tarybinę santvarką žiūrintieji kaip į laikiną reiškinį“.

Savo poziciją P. Cvirka apibendrina taip: „Tie draugai turbūt rimtai ir nesistengė pagalvoti, kad jų tylėjimas šiuo metu – tai ginklas vokiškai lietuviškų nacionalistų rankose“. (Ilgiau tylėti negalime!, Literatūra ir menas, 1946 m. liepos 21 d. p. 2).

Panašius kaltinimus kartu su pavardėmis P. Cvirka 1946 m. viešai kartojo dar kelis kartus – Kauno rašytojų susirinkime ir Visuotinio rašytojų susirinkimo metu Vilniuje, rašytojų laivę kurti triuškindamas kartu su LKP Propagandos ir agitacijos sekretoriumi Kaziu Preikšu.

Kauno rašytojų susirinkimas, skirtas VKP(b) CK nutarimui dėl žurnalų „Zvezda“ ir „Leningrad“ apsvarstyti, Kaune įvyko rugsėjo 19 d. Iki garsiojo Visuotinio rašytojų susirinkimo Vilniuje liko dar dvi savaitės, o „P. Cvirka pabrėžė reikalą eiti idėjinės literatūros keliu, ir vengti brazdžioniškai-kuosiškų [turima galvoje į Vakarus pasitraukę lyrikai Bernardas Brazdžionis ir Kuosos Aleksandriško slapyvardžiais pasirašinęs Jonas Aistis] individualistinių ir formalistinių klaidžiojimų. Buvo padaryta priekaištų drg. A. Miškiniui, J. Graičiūnui ir kt. dėl neįsijungimo į tarybinę literatūrą, dėl jų tylėjimo“. (CVLLMA f 34, ap. 1 b. 26, l. 4;4 a.v.).

1946 m. spalio 1 ir 2 d. VKP(b) CK nutarimo svarstymo metu Vilniuje Visuotinio rašytojų susirinkime savo kalboje P. Cvirka užsipuolė: (1) **Antaną Miškinį**, (2) **Joną Graičiūną** (abu - už nacionalizmą), (3) **Kazį Kiela** (už tylėjimą) bei pakartojo K. Preikšo priekaištą (4) **Baliui Sruogai** už nedėkingumą sovietų valdžiai, išlaisviniusi jį iš konclagerio. Štai jo pranešimo tezės:

- „Išeina tarybiniai rašytojai, kurie iš anksčiau turėjo šitą ideologiją, o studentai pusė valandos laiko tave, kai paskaitai eilėraščių apie Nemunėlį. Tokios publikos pas mus yra pakankamai įtakoje fašistinės reakcijos. Tokie eilėraščiai reakcingos publikos akyse parodo, kad **Miškinis** bolševikams nepasidavė. O mes sakome, kad jis turi būti tarybinis poetas. Žinoma, tai kelias labai pavojingas. Buvo kalbėta su **Miškiniu**, kad, sakau, jei pabandytum parašyti tai, kas tai reakcingai publikai neduotų tokio peno, pamatytum, kad šituos reakcingus aplodismentus tau atimtų“;

- „Yra dar visa eilė draugų, kurie (...) nerašo po 20 metų. Priėmėm juos kaip emeritus. Paklausus, ar nori priklausyti Sąjungai, atsako – gal ir galėčiau nepriklausyti, bet čia gaunu maisto korteles (...) Kalbėjo drg. **Graičiūnas**. Jis neslėpė, kad jis daug ką sunkiai pergyveno. Jis tik pažadais ištiesė ranką, bet drg. **Graičiūnas**, kuris sudegina rankraščius, pagrindinis dalykas tai būtų sudeginti kai kurias savo nacionalistinio auklėjimo pažiūras į tikrovę“;

- „Ateina draugų, neslėpdamas sakysiu, kurie iš tikrųjų, 20 metų serga literatūrine impotencija. Ateina ir skundžiasi, kad negali rašyti dėl to, kad nėra laisvės. Štai draugas **Kiela**, kurį mes priėmėm su pastabom – turi galimybės rašyk. Anksčiau „Lietuvos aide“ jis rašė istorines apybraižas. Negalima taip praieiti. **Kiela** okupacijos metu užpildė kažkokią anketą didžiulėmis raidėmis „NIEKO NERAŠAU“. Bet jis jau ir prieš vokiečių okupaciją nerašė. Ir jei pasikeistų pozicija, jis užrašytų didelėmis raidėmis apie bolševikinį metą: „nieko nerašiau“. Jis be kelių prašymų gauti orderį nieko neparasė“;

- „Vakar drg. Preikšas pastebėjo prof. **Sruogai** apie tai, kad Raudonoji armija išgelbėjo jį iš mirties nagų. Tai liečia mus visus. Jeigu hitlerininkai būtų laimėję, ne vienas **Sruoga** būtų miręs lageryje“ (...).

P. Cvirkos kalba nepaliko iliuzijų, kad kam nors bus taikomos išimčių: „Rašytojų Sąjunga yra viena Tarybų Sąjungos organizmo dalių, ji turi būti persunkta tarybiniais principais ir joje negali būti vietos bet kokiems reakcingiems nacionalistiniams elementams“. (CVLLMA f 34, ap. 1, b. 19, l. 90-107).

Po savaitės Rašytojų sąjungos valdybos posėdyje [1946 m. spalio 9 d.] **P. Cvirkos teikimu** [„Referuoja P. Cvirka“] iš Rašytojų Sąjungos **pašalinami šie rašytojai**:

- 1) „**Genys Pranas**. „Vokiečių okupacijos meto laikraščiuose, tik ką įsiveržus hitlerininkams į mūsų kraštą, Genys spausdino šlykščius antitarybinius eilėraščius. Tuo tarpu per dvejus metus nuo tarybų valdžios atsikūrimo Genys nerado reikalo bent žodelį parašyti į tarybinę spaudą“;
- 2) „**Graičiūnas** lig šiol po išvadavimo iš hitlerinės okupacijos nėra nė eilutės spaudoje parašęs. Nerašo dėl to, kad yra antitarybiškai nusiteikęs“;
- 3) „**Kiela** ne tik nieko nerašė per pastaruosius dvejus metus, bet nerašo jau 20 metų. Yra antitarybiškai nusiteikęs, ką rodo kad ir jo pasikalbėjimas su drg. J[onu] Marcinkevičium/į pastarąjį **Kiela** kreipėsi tokiais žodžiais: „Ir tu bolševikams pasidavei?“;

- 4) „**Šalčiuvienė** taip pat nieko tarybiniais laikais neparašė ir iš viso seniai jau nieko nebekuria. Savo ideologija taip pat svetima tarybinei santvarkai“;
- 5) „**Pumputis** morališkai pakrikęs žmogus, amžinas girtuoklis. Savo veiksmais tik kompromituoja Sąjungos nario vardą“;
- 6) „Sąjungos narys kandidatas **Antanas Biliūnas** yra suimtas kaip liaudies priešas. Lig šiol jo pašalinimo iš Sąjungos klausimas nesutvarkytas. Siūlau užfiksuoti tai protokole“;
- 7) „Rašytojas **K. Boruta** yra suimtas kaip liaudies priešas. Jo pašalinimas iš sąjungos lig šiol taip pat nesutvarkytas. Siūlau tai padaryti“;
- 8) „Rašytojas **P. Juodelis** yra suimtas kaip liaudies priešas. Jo pašalinimas iš sąjungos lig šiol taip pat nesutvarkytas. Siūlau tai padaryti“. (CVLMA f 34, ap. 1, b. 22, l. 22-28).

Pabaigęs Rašytojų Sąjungos tvarkybos darbus, P. Cvirka skuba į Maskvą, atsiskaityti SSRS Rašytojų sąjungos pirmininkui Aleksandrui Fadejevui. Ranka rašytame laiške, siųstame 1946 spalio 18 d. Rašytojų Sąjungos sekretoriui Šarmaičiui, P. Cvirka rašo: „Štai jau šešta diena Maskvoje. (...) Drg. Fadejevas, išklauses mano ir drg. Venclovos pranešimo apie mūsų paskutinį susirinkimą ir apie mūsų ideologinio darbo reikalus, patarė per daug „neįsismaginti“ kritikuojant tą ar kitą literatūrinį reiškini, neperlaužti lazdos“. Laiškas užbaigiamas P. Cvirkos raštuose lig šiol nepublikuotu prierišu: „Na, o dabar apie savo reikalus. Kaip su mano butu? Ar jau išvyko kunigas? Ar pats su Kaplanu ką nors darėte? Drg. Bartašiūnas čia Maskvoje man dar kartą pažadėjo, kad tą „asobniakėlį“ aš gausiu. Grįžęs pulkininkas Šestackis turi sutvarkyti tą reikalą. Ar skambinote Šestackiui? Nepatingėkit pasirūpinti mano butu. O jei yra kokių trukdymų, paskambinkite Sniečkui. Tavo Petras Cvirka“. (CVLLMA f 34, ap. 1 b. 24, l. 128-129).

1946 m. lapkričio pabaigoje sugrįžęs iš kelionės po Kaukazą, P. Cvirka „Tiesoje“ išspausdina apybraižą apie Stalino gimtinę Gori „Gruzijos širdis“ ir parašo tekstą artėjančių Naujųjų metų progą: „naujojo pasaulio širdis – Kremlius. Apačioje, greta sidabrinio šerkšnu nuburtų eglių – to nuostabiojo žmonių ir tautų brolybės pasaulio įkūrėjo Lenino stiklinis guolis...Ir Kremliuoj jo gyva išmintis, jo kurianti dvasia – Stalinas“. (*Naujų Metų tostas, Petras Cvirka, Raštai, VIII t. Vilnius, VGLL, 1959, X t. p. 131, 134*).

f) SSRS Valstybinių apdovanojimų laureatas ir antrąsyk LSSR Aukščiausios Tarybos deputatas (1945 – 1947 m.)

P. Cvirka buvo apdovanotas medaliu „Už šaunų darbą Didžiojo Tėvynės karo metu“ (1945 m.) bei **Raudonosios vėliavos ordinu** (kurį 1947 balandžio 27 d., įteikė Lietuvos SSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo pirmininkas Justas Paleckis).

1946 m. spalio 11 d. LKP (b) CK biuras paskyrė P. Cvirką rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą komisijos pirmininku. Šiuose rinkimuose 1947 m. vasario 7 d. P. Cvirka antrą kartą buvo išrinktas LSSR Aukščiausios Tarybos deputatu.

Ankstyvą 1947 gegužės 2 d. rytą P. Cvirka mirė.

Generalinė direktorė

Teresė Birutė Burauskaitė

Daiva Vilkelytė

Daiva.Vilkelyte@genocid.lt